

ISTORIA DEMOGRAFICĂ A TRANSILVANIEI ÎN ANII PRIMEI CONFLAGRAȚII MONDIALE

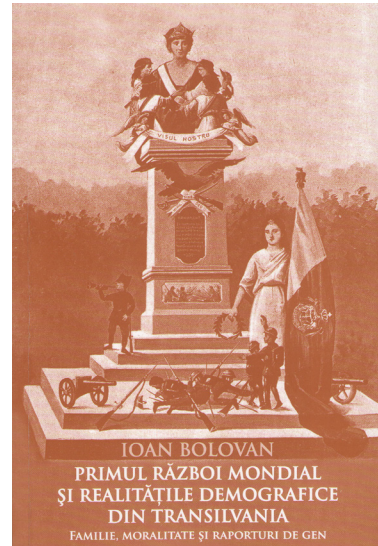
Doctor habilitat în istorie **Nicolae ENCIU**
Institutul de Istorie al AȘM

Marele Război, un subiect fascinant pentru istorici, politicieni, sociologi etc., domină, după cum era de așteptat, „fluxul” istoriografic în ultima perioadă. [...] Problematicile demografice, dislocările de populație, moralitatea satului, dar și a militarilor, familia, comportamentul matrimonial, biserica și societatea etc. sunt abordate cu mult profesionalism în cartea profesorului Ioan Bolovan... Veți găsi în paginile ei foarte multe răspunsuri, dar și stimularea pentru alți istorici spre această tematică extraordinară.

Prof. univ. dr. Liviu Maior

În cel de al doilea an în care întreaga omenire comemorează un secol de la declanșarea, desfășurarea și consecințele Primului Război Mondial, – un conflict la scară planetară numit și „Marele Război” sau „Războiul care avea să pună capăt tuturor războaielor”, – distinsul profesor universitar Dr. Ioan BOLOVAN, prorector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cercetător științific I la Centrul de Studii Transilvane din cadrul Academiei Române, laureat al premiului „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române (2002), președinte al *International Commission for Historical Demography* (Geneva), a oferit marelui public, dar și specialiștilor în domeniu, o premieră editorială de zile mari. Este vorba de o primă lucrare românească riguros documentată, întrunind elementele fundamentale ale unei mici enciclopedii de istorie demografică a Transilvaniei în anii primei conflagrații mondiale [1].

Abordând o perioadă distinctă din istoria Transilvaniei, – anii Primului Război Mondial, – autorul pornește de la premisa că provincia a cunoscut mutații importante nu numai în plan politico-militar sau economico-social, ci și în cel cultural-mental, toate acestea influențând direct și imediat, în mod decisiv, regimul demografic. Conform datelor invocate de autorul lucrării, în intervalul 1 august 1914 – 1 noiembrie 1918, din Transilvania au fost mobilizați în armata austro-ungară 926 500 de bărbați. Această chemare sub arme nu putea să nu se răsfrângă asupra regimului demografic al provinciei. Pe naționalități, românii reprezentau 52,27 % din totalul celor mobilizați sau 484 924 de oameni, maghiarii 27,75 % sau 257 110 oameni, germanii 9,44 % sau 87 500 de

Ioan BOLOVAN. *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen*. Prefață: prof. univ. dr. Liviu Maior.

Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015. 207 p.

oameni, restul de 10,52 % constituind alte etnii (96 666 evrei, ruteni, slovaci, armeni, țigani etc.) [2].

Referindu-se la starea actuală a problematicii Marelui Război, profesorul Ioan Bolovan apreciază că în istoriografia românească, de circa un secol a prevalat abordarea războiului din 1914–1918 fie preponderent din perspectiva bătăliilor și a implicațiilor militare inerente, fie prin prisma eforturilor politico-diplomatice din perioada neutralității, a beligeranței și a pregătirii păcii de la Paris. Așa cum pe bună dreptate menționează autorul lucrării, în pofida unor realizări de excepție în plan istoriografic, problemele demografice, cele referitoare la familie și comportamentul matrimonial din acei ani au rămas în general în afara cercetării istorice din România. În același timp, începând mai ales din anii '70 ai secolului trecut, în istoriografia occidentală a prins contur și s-a dezvoltat tot mai mult o nouă direcție de cercetare, care s-a aplecat mai ales asupra vieții din tranșee, asupra modului în care cei rămași acasă – copii, femei, bătrâni, bărbați nemobilizați din varii motive ș.a. – au reușit să facă față noilor provocări aduse de război, relevând impactul emoțional al războiului asupra soldaților întorși acasă etc.

Urmărind sincronizarea cu problematica occidentală a istoriei Primului Război Mondial și, totoda-

tă, acoperirea unui gol resimțit în istoriografia românească actuală, lucrarea profesorului Ioan Bolovan și-a propus să determine impactul demografic al Marelui Război asupra Transilvaniei, – noțiune folosită în sens restrâns, respectiv, asupra teritoriului fostului principat autonom din interiorul arcului carpatic, care la 1914 era cuprins în 14 comitate.

Prefațată de istoricul Liviu Maior, profesorul din facultate al autorului, lucrarea dr. Ioan Bolovan debutează cu prezentarea tabloului de ansamblu al populației Transilvaniei în preajma izbucnirii Primului Război Mondial. În acest scop, autorul face apel la datele centralizate cu ocazia recensământului efectuat în anul 1910, de către autoritățile maghiare.

Astfel, recensământul din 1910 a surprins o populație totală a Transilvaniei de 2 908 507 locuitori, având o densitate de 47,2 loc./km². Din punct de vedere al habitatului, s-au înregistrat 2 591 de așezări stabile, din care 30 de orașe (două orașe municipii și 28 de orașe cu consiliu) și 2 561 de sate. Grupată pe medii de locuire, ponderea populației urbane în ansamblul populației totale a Transilvaniei era de 12,4 %, în timp ce populația rurală era de 87,6 %. Din punctul de vedere al structurii etnice a Transilvaniei, românii dețineau preponderența cu 1 608 108 persoane sau 55,3 % din total, urmați de maghiari (1 005 526 sau 34,6 %), germani (234 901 sau 8 %), apoi slovaci, ruteni, sârbi, țigani ș.a., toți însumând circa 2 % din total. Sub aspectul structurii confesionale a populației Transilvaniei, religiile asociate cu etnia românească au constituit, la același recensământ din 1910, procentul cel mai ridicat, greco-catolicii fiind în număr de 882 145 (30,3 %), iar ortodocșii de 802 293 (27,6 %), în timp ce confesiunile specifice maghiarilor (reformată, unitariană și romano-catolică) s-au situat sub aceste cote: reformații au fost în număr de 460 622 (15,9 %), romano-catolicii de 390 894 (13,5 %), iar unitarieni de 67 826 (2,3 %). Cumulând cele două confesiuni asociate românilor, rezultă că în 1910 aceștia reprezentau 57,9 %, peste procentul oficial al românilor din Transilvania. La polul opus, cele trei confesiuni totalizau 31,7 %, în timp ce ponderea maghiarilor era de 34,6 %. Ținând seama de faptul că evreii nu au fost înregistrați ca etnie distinctă, ci doar ca religie (73 923 persoane sau 2,5 %), rezultă că aproape toți evreii din Ardeal fiind vorbitori preponderent de limbă maghiară, în virtutea acestui fapt au fost trecuți la recensământ ca maghiari [3].

În cadrul aceluiași compartiment privind aspectele demografice generale este examinată și problema emigrării, constituind una din primele consecințe vizibile ale izbucnirii războiului. Astfel, potrivit datelor invocate de autor, dacă în anii anteriori numărul emigranților

din Transilvania a crescut gradual până în 1914, – 16 458 în 1912, 20 327 în 1913 și 26 536 în 1914, – începând cu anul 1915 respectivul fenomen a devenit, practic, inexistent, ca urmare a suspendării de către oficialități a eliberării pașapoartelor. Chiar dacă fenomenul emigrării nu a fost redus la zero și în ciuda unui curent favorabil emigrării clandestine în România, în vara și în toamna anului 1914 au ajuns în armata austro-ungară sub arme circa o jumătate de milion de români. Acest lucru se explică, în mare măsură, prin faptul că atât conducerea Partidului Național Român, cât și liderii celor două biserici românești (ortodoxă și greco-catolică) le-au cerut românilor să rămână loiali împăratului și să se înroleze în număr cât mai mare. Se spera, astfel, că la încheierea conflictului, elita politică românească putea aduce drept argument în favoarea procesului revendicativ faptul că, la mobilizarea decretată, românii au fost printre cei mai zeloși și disciplinați, probând un loialism corect față de împărat și Casa de Austria [4].

Sentimentul de loialism față de împărat, precum și atmosfera din Transilvania la declanșarea Primului Război Mondial sunt ilustrate de autor cu spusele unui funcționar de vamă din Predeal, care înregistra „40 000 de bărbați, care veneau din România să se anunțe la trupă”. Cei mobilizați, mărturisește în memoriile sale Sextil Pușcariu, primul rector al Universității românești înființate la Cluj în 1919, plecau cu bucurie spre locurile unde erau repartizați, „la gară, trenurile (erau) împodobite, soldații cântând” [5].

Așa cum pe bună dreptate apreciază Prof. Ioan Bolovan, comportamentul loialist al românilor nu a fost singular în dubla monarhie când a izbucnit războiul, dat fiind că peste tot, în statele beligerante, autoritățile au încercat să stimuleze o mobilizare națională generală, să însuflească populației sentimentul patriotic al luptei pentru apărarea căminului, a familiei și a împăratului / republicii în fața pericolului reprezentat de intervenția inamicului. Respectiv, eforturile solide de unitate socială și de loialitate dinastică ale liderilor civili și militari au făcut ca și activiștii naționaliști să-și aducă retorica în linie cu patriotismul popular din timpul războiului, sperând ca la finele acestuia, grație participării lor active la efortul intern de război, să obțină o rezolvare internă amiabilă în politica conflictelor naționale [6].

Mișcarea naturală a populației în anii 1914–1918 este examinată în compartimentul doi al lucrării, pornindu-se de la adevărul că războiul a produs și în Transilvania mutații importante în ceea ce privește comportamentul demografic, atitudinea omului față de momentele fundamentale din existența sa: nașterea, căsătoria, moartea. Cu referire la *natalitate*, conform datelor invocate de autor, raportată la 1 000 de locuitori, rata brută a acesteia a scăzut în acei ani de la

34,9 ‰ în anul 1913, la 34 ‰ în 1914, 23,6 ‰ în 1915, 15,7 ‰ în 1916 și 14,8 ‰ în 1917, – o adevărată prăbușire a numărului de nașteri, din cauza mobilizării pe front a tinerilor aflați la vârsta căsătoriei, care nu au mai putut întemeia familii.

Cea de a doua componentă principală a mișcării naturale a populației, *mortalitatea*, a prezentat niveluri diferite de-a lungul celor aproape cinci ani, sub influența complexă a factorilor socio-economici, politico-militari etc. Astfel, în anul 1915 se înregistrează un salt brusc al mortalității, ajungându-se la 83 065 de morți, – cifră-record pe întreaga durată a războiului, – pentru ca în anii 1916–1917, nivelul mortalității să scadă simțitor chiar sub media anilor de pace, anume 65 285 și 59 918. După cum arată prof. Ioan Bolovan, în cazul de față și-a spus cuvântul oarecum „selecția naturală”, în anii 1915–1916 fiind mai afectați de starea de război civilii ceva mai sensibili, anume bătrânii și copiii în special.

Cu referire la dinamica *căsătoriilor* în perioada 1913–1918, aceasta a cunoscut următoarea evoluție: 26 595 în anul 1913, 19 929 în 1914, 9 351 în 1915, 8 046 în 1916, 9 466 în 1917 și 15 289 în ultimul an de război. Potrivit autorului volumului, scăderile cele mai drastice ale numărului de căsătorii s-au observat în regiunile care au avut cel mai mult de suferit, respectiv în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.) [7].

Alte două compartimente ale volumului, în care sunt prezentate *familia* și *comportamentul matrimonial* în Transilvania între 1914–1918, includ atât aspectele generale privind moralitatea în perioada războiului, problemele familiei și relațiile intergeneraționale la românii transilvăneni reflectate în dialogul epistolar, precum și atitudinile și acțiunile caritabile ale Bisericii și societății din Transilvania în timpul războiului în susținerea familiilor ai căror bărbați erau pe front.

Întemeindu-și demonstrația și argumentația pe o sursă istorică, practic, nevalorificată încă în istoriografia românească dedicată Marelui Război, anume pe dialogul epistolar dintre combatanții de pe frontul „cald” (soldații din tranșee) și combatanții de pe frontul „intern”, de acasă, autorul volumului reușește să pună în adevărata lumină dimensiunile complexe ale relațiilor intergeneraționale și familiale din timpul războiului. Un rol important în găsirea de soluții la gravele probleme economico-sociale cu care enoriașii s-au confruntat în acei ani, l-a jucat Biserica. Potrivit autorului volumului, autoritățile ecleziastice au solicitat populației să doneze bani, alimente și alte bunuri pentru soldații aflați pe front, să sprijine femeile, bătrânii și copiii rămași fără adulții plecați în linia întâi. În același timp, preoții mi-

litari s-au străduit să le ofere soldaților de pe front tot sprijinul pentru a trece mai ușor peste situația dramatică în care se aflau [8].

Ultimul compartiment al lucrării prof. Ioan Bolovan, intitulat *În loc de postfață* [9], abordează o problemă pe cât de sensibilă, pe atât de semnificativă pentru justa interpretare a lucrărilor recent apărute despre Primul Război Mondial. Apreciind că în ultima vreme, cu prilejul împlinirii unui secol de la izbucnirea primei conflagrații mondiale, inclusiv în România s-au produs mai multe evenimente editoriale, „care prin impactul avut au marcat deopotrivă mediile științifice și spațiul public datorită conținutului informațional, ineditul unor materiale, dar și interpretărilor avansate și, nu în ultimul rând, prin emoția declanșată în rândul cititorilor”, profesorul Ioan Bolovan consideră, totodată, că datoria istoricilor rămâne și în continuare „de a reconstitui trecutul pe baza surselor și nu a face Science-Fiction, modelând istoria cum și-ar fi dorit ei să fie” [10]. În aceeași ordine de idei și în acord deplin cu opinia autorului lucrării, Profesorul universitar dr. Liviu Maior consideră că „relativizarea unor momente ale istoriei noastre nu aduce nicio contribuție nouă la scrierea ei”, calificând astfel de încercări de reconstituire a trecutului drept „speculație, senzaționalism și transfer al trecutului în prezent”.

Constituind o valoroasă și originală contribuție la elucidarea realităților demografice, a problemelor privind familia, moralitatea și raporturile de gen din Transilvania în anii 1914–1918, volumul profesorului universitar dr. Ioan Bolovan confirmă, totodată, în deplină măsură ceea ce prefațatorul acestuia, prof. univ. dr. Liviu Maior, definește drept *trendul spre integrarea în producția istorică nouă, europeană, concentrată tot mai mult spre aspectele socio-culturale ale vieții comunităților în vreme de război*.

NOTE

1. Ioan Bolovan. Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen. Prefață: prof. univ. dr. Liviu Maior. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015, 207 p.

2. *Ibidem*, p. 23-24.

3. *Ibidem*, p. 26.

4. *Ibidem*, p. 28.

5. *Ibidem*, p. 28, 29.

6. *Ibidem*, p. 30.

7. *Ibidem*, p. 67-68.

8. *Ibidem*, p. 136-137.

9. *Ibidem*, p. 139-150.

10. *Ibidem*, p. 150.